

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

علم حضوری در ساختار فضای مجازی

محمد شکوهی زنجانی^۱، زرین فخار^۲

^۱دانشجوی دکتری باستان‌شناسی اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر shokouhi.mohamad@gmail.com

^۲استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، ابهر z.fakhar738@gmail.com

چکیده

هنوز هیچ تعریف رسمی و کاملاً موافق با نظریات دانشمندان از فضای مجازی وجود ندارد. اگرچه چندین تعریف در مورد فضای مجازی در ادبیات علمی و هم در منابع رسمی دولتی می‌توان یافت، که بیشتر آنها در مجموعه سیستم‌های رایانه‌ای و نرم‌افزارهای مرتبط تعریف شده‌اند، البته یک ویژگی متمایز و اساسی فضای مجازی این است که هیچ نهاد مرکزی کنترل همه شبکه‌هایی که این دامنه جدید را تشکیل می‌دهند کنترل ندارد.

نظریه پردازان که هنوز در اول راه هستند می‌گویند فضای مجازی فاقد یک مرکز سلسله مراتبی از پیش تعریف شده نهادینه است. «کنت والتز» می‌گوید: «فضای مجازی یعنی "بودن" بدون هیچ سیستم قانونی قابل اجرا». اما باید گفت که فضای مجازی با ساختار دقیق سلسله مراتب قدرت مشخص می‌گردد.

بعضی از پژوهشگران جدید می‌گویند: یک ماجراجویی فلسفی در «واقعیت مجازی» فضای مجازی را به سنت افلاطونی متصل می‌کند. تمثیل افلاطونی از غار می‌تواند فضای مجازی را با واقعیت در هم آمیزد. متاورس «Metavers» یا فراجانه‌ای، فرا دنیا؛ تازه‌ترین واژه مفهومی است. به این معنی که در یک جهان یکپارچه مجازی؛ انسان‌ها قادر خواهند بود که زندگی مجازی خود را به همان شیوه زندگی فیزیکی خود ادامه دهند.

در این مقاله سعی داریم با بررسی علم حضوری یا شهود بتوانیم فضای مجازی را با گفته‌های قرآن و تعاریف علامه طباطبایی از رویا و عالم شهود یا عالم شهادت پدیدار و تبیین کنیم.

«شهود» یک عنصر روانشناختی در قرآن است، شهود در اصطلاح رویت حق به حق را گویند. بعضی گویند: مراد از شهود، حضور است، هر چه دل حاضر آن است، شاهد آن است و آن چیز مشهود اوست. عرفا مشهود را شاهد خوانند. عالم شهود یعنی عالم شهادت. مشهود به معنی دیدار هم آمده است.

سوال، حال این عالم شهود آیا فضای مجازی مطرح شده یا فضای واقعیت مجازی را، قبل از کشف سیستم‌های رایانه‌ای و حصول فضای مجازی امروزی تبیین نمی‌کند؟

واژه‌های کلیدی

علم حضوری، فضای مجازی، شهود و حضور، علامه طباطبایی و مواجهه انسان بر حقایق پنهان در همین دنیا، استاد مطهری و نظریه ملاصدرا.

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

۱. مقدمه

موضوع بحث فضای مجازی و علم حضوری این روزها مورد توجه دانشمندان و علما قرار گرفته و دیدگاه فلسفی اسلام نیز بر ارتباط این دو مقوله جایگاه بحث و بررسی در این وادی را کمی دشوار کرده است. برای اینکه بتوانیم این موضوع جدید فضای مجازی و علم حضوری را در بین پژوهشگران به تفکر بگذاریم و این جمله سوالی را مطرح کنیم که آیا عالم حضور و شهود خیلی پیشتر از موضوع فضای مجازی، یا دنیای مجازی در بین علما و دانشمندان مطرح نبوده است؟ آیا زود است در این مورد دست به قلم برد؟

وقتی علامه طباطبایی در رساله الولایه می نویسد: «امکان این هست که انسان در همین نشئه دنیا بر حقایق پنهان و مستوری که پس از مرگ طبیعی با آن مواجه خواهد شد فی الجمله آگاه گردد.» (علامه طباطبایی، ۱۳۸۹: ۶۵) می توان این گونه برداشت کرد که همان مطلبی است که «متاورس» مطرح می کند: «در یک جهان یکپارچه مجازی، انسان ها قادر خواهند بود که زندگی مجازی خود را به همان شیوه زندگی فیزیکی خود ادامه دهند».

یا وقتی سهروردی با احیای علم حضوری، ذات به ذات و همان انانیت می گوید: «انانیت عبارت از نور متافیزیکی است. یعنی شما بر خود آشکار هستید و چیزهایی نیز بر شما آشکار می شود یعنی شما ظاهر و مظهر هستید، یعنی خودتان پیدا و پیدا کننده چیزهای دیگر هستید.» در واقع همان حرفی نیست که «فیلیپ ژایی» در موضوع واقعیت، یک ماجراجویی فلسفی در واقعیت مجازی فضای مجازی، را به سنت افلاطونی متصل می کند؟ قابل ذکر است که مدت ها بعضی از فیلسوفان، وقتی تمثیل افلاطون از غار کار را می شنیدند پذیرفتن این تمثیل را مورد تمسخر قرار می دادند.

امام صادق علیه السلام درباره امام معصوم می فرماید: «فَإِذَا صَارَ الْأَمْرُ إِلَيْهِ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ عَمُوداً مِنْ نُورٍ يُبَصِّرُ بِهِ مَا يَعْمَلُ أَهْلُ كُلِّ بَلَدَةٍ» هنگامی که امامت به او می رسد خداوند ستونی از نور برای او قرار می دهد که به کمک آن می تواند اعمال اهل هر شهر را ببیند.

«میشل فوکو» در همین زمینه در مورد فضای مجازی می گوید: «فضای مجازی فضاهایی هستند که به طور همزمان فیزیکی و ذهنی هستند».

در فضای مجازی محدودیت زمانی و مکانی از بین می رود. در واقع همان فرمایش امام صادق (ع) است. میشل فوکو از اصطلاح «هتروتوپیا، heterotopia» برای توصیف فضاهایی که همزمان جسمی و روحی هستند، جهان های درون جهان های دیگر استفاده کرده و می گوید: این فقط یک ابزار ارتباطی نیست بلکه یک مقصد اجتماعی است و از نظر فرهنگی نیز به خودی خود دارای اهمیت است.

بعضی می گویند: «در فضای مجازی، انسان مجازی خواهد توانست بهشت یا جهنم را ببیند.» قرآن می فرماید: «كُلًّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ، لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ» این چنین نیست که شما می پندارید، اگر شما علم یقین می داشتید جهنم را مشاهده می کردید. در تفسیرالمیزان آمده: ظاهر این آیه، مشاهده دوزخ قبل از قیامت است. مشاهده ای با چشم دل که همان فضای مجازی خواهد بود.

بعضی از دانشمندان اسلامی معتقدند، انسان هنگام مرگ می تواند فرشتگان خدا را ببیند و حالت کشف شهود به او دست دهد. در داستان حضرت یوسف (ع) آمده: وقتی برادران، پیراهن یوسف را برداشتند تا به نزد یعقوب (ع) بیاورند، حضرت یعقوب (ع) به اطرافیان گفت: من بوی یوسف را می شنوم اگر مرا به نادانی نسبت ندهید.

پژوهشگران فضای مجازی در تعریف فضای مجازی می گویند: مواجه شدن با چیزی ناشناخته و یا غیر منتظره و یک ابزار کمکی، ارتباطی است که تواند آن سوی زندگی را مشاهده کرد.

در آیات سوره نجم آمده: آنچه را که پیامبر اکرم (ص) با چشم دل دید واقعیت داشت و قلبش در آنچه دیده بود صادق بود و هرگز دروغ نمی گفت. این تعبیر به هر حال شاهدی است بر مسئله کشف و شهود، که یکی از منابع معرفت انسان است. حضرت یعقوب (ع) در فضای واقعیت مجازی یا Virtual Reality بوی پیراهن یوسف را می شنید. در تفسیرالمیزان هم آمده: «خداوند در مورد پیامبر (ص) مشاهده را به قلب نسبت داده است. زیرا انسان دارای نوع دیگری از ادراک شهودی است که ماورای ادراک با حواس ظاهر و تخیل و تفکر با قوای باطن است. چنان که با همین شهود وجود خودمان را در می یابیم، می دانیم، که موجود هستیم. این آگاهی بر وجود نه با چشم ظاهر است نه از طریق تفکر، بلکه نوعی حضور و ظهور در برابر نفس است که در قرآن مجید از آن تعبیر برفواد شده است.» (طباطبایی، محمد حسین، جلد ۱۹ صفحه ۳۰ تا ۳۵ سوره نجم).

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

بعضی از مفسرین هم صریحاً گفته‌اند: منظور از رویت در این آیه همان مشاهده با چشم دل است. بنابراین با توجه به مطالب فوق باید در فضای مجازی چشم دل و مشاهده قلب را هم جستجو کرد تا همزمان با جستجوگران غرب و شرق سوالات مطرح شده را پاسخ گفت.

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست لیک کس را دید جان دستور نیست

۲. فضای مجازی و علم حضوری

چشم دل بازکن که جان بینی آنچه نادیدنی است آن بینی «هاتف»

در بررسی‌های انجام یافته در مورد فضای مجازی و علم حضوری فعلاً به این نتیجه می‌رسیم که این دو با اسامی مختلف همان شهود و حضور و دیدار و دیگر حق به حق است. ابوعلی سینا که یک فیلسوف مشائی و از عقلیون بزرگ است به شاگردانش می‌گوید: «هرگاه بشنوی که عارفی از غیب خبر می‌دهد و بشارت یا اندازی که قبلاً داده است درست درآمد، پس باور کردن آن برای تو دشوار نیاید، زیرا این امر در قوانین طبیعت علل و اسباب معینی دارد.» (ابن سینا، ۱۳۸۸: ۱۴۶۶). غزالی که بیشتر متکلم است تا عارف، جمله مکملی دارد به این بیان: «و عجب‌تر آن است که از درون دل روزنی گشاده است به ملکوت آسمان.» غزالی هم مانند ابن‌سینا به مسئله علمی بودن و وجود حقیقی قضیه نظر دارد زیرا می‌گوید: «و دلیل بر آنکه از درون دل روزنی دیگر است علوم را».

حال این عامل و روش ارتباطی، این فضای مجازی، این واقعیت، این شهود، این اشراق و این حضور و دیدار به قول غربی‌ها، intuition یا presence را طبیعت و خداوند و دست آفرینش آیا در اختیار همه قرار داده است؟ در این مورد ما از متاورس Metaverse شروع می‌کنیم. توضیح مفهوم متاورس دشوار است زیرا این مفهوم، این فناوری، فیزیکی و ملموس نیست و وجود خارجی ندارد و یک واقعیت مجازی است، درست مانند این است که بخواهید اینترنت را برای شخصی که در دهه پنجاه میلادی زندگی می‌کند توصیف نمایید.

۱.۲. معنای متاورس چیست؟

آقای متیوبال (Matthew ball) شخصی که اشراف کاملی بر این فضا داشته و از مدیران سایت «متاورس پرایمر» به شمار می‌رود متاورس را اینگونه معرفی می‌کند: «متاورس شبکه‌ای گسترده از جهان‌ها و شبیه‌سازی‌های سه بعدی است که به صورت آنی و لحظه به لحظه پردازش می‌شوند که در آن هویت اشخاص و اشیای فیزیکی، تاریخ بشر و حتی سیستم‌های پرداختی پیوستگی خودشان را حفظ می‌کنند. این مجموعه می‌تواند همزمان تعداد زیادی از افراد را به صورت مجازی در خود جای دهد، بدون آنکه لازم باشد این افراد در یک مکان فیزیکی حضور داشته باشند».

واژه متاورس از دو کلمه ترکیبی یعنی از پیشوند یونانی meta به معنای «پس از» یا «فراتر» و واژه انگلیسی universe به معنی جهان هستی تشکیل شده است. لذا متاورس یعنی «فراتر از جهان هستی».

آفرینندگان متاورس می‌گویند: هیچ محدودیتی برای حضور افراد مختلف در متاورس وجود ندارد و هرکس می‌تواند آزادانه و در هر زمان و مکان در آن حضور پیدا کند.

خوب ببینیم دنیای شهود چگونه است و انسان‌ها چگونه می‌توانند به این جهان ورود پیدا کنند؟ در پاسخ، بعضی‌ها معتقدند که این عامل ارتباطی، این اشراق، این شهود و حضور را طبیعت و خداوند و دست آفرینش بیش از هر کس در اختیار فرزندان نابغه قرار داده است. اما نگارنده را نظر بر این است که همه انسان‌ها می‌توانند با آن «بی‌انتها» ارتباط برقرار کنند و از همان طریق ارتباطی، جهان محسوس را در میدان و حوزه مغناطیسی و تماس و مکاشفه و شهود و اشراق خود قرار دهند.

این در بررسی این دو مقوله به این واقعیت رسیدیم که متاورس واژه آرمانی برای آینده دنیای دیجیتال در فضای مجازی است که این واقعیت مجازی با آمیخته شدن با زندگی‌ها و افراد حقیقی، شکل ملموس‌تری به خود گرفته است.

اولین همایش ملی علوم انسان در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

در حالی که الهام که مقدمه شهود است علاوه بر معنی خاص عرفانی و مذهبی یک واقعیت روانشناختی است و آن عبارت است از «ادراک ناگهانی و اندیشه‌ای آگاهی‌بخش و توضیح دهنده که یکباره و ظاهراً بدون مقدمه، چون برقی لامع در صحنه ذهن می‌درخشد بی آنکه حتی غالباً انسان، پیشاپیش و آگاهانه درباره موضوع آن اندیشیده باشد.

بهاء‌الدین خرمشاهی، محقق قرآنی درباره الهام می‌نویسد: «الهام آن است که اندیشه‌ای یا تصویری، یا شوری و حالتی از کسی یا چیزی یا منبع ناشناخته‌ای به دیگری القا شود و پدید آوردن امری را که در شرایط عادی مقذور نیست ممکن یا آسان سازد. بسیاری از آثار علمی و هنری به مدد الهام صورت گرفته است.

در فلسفه اسلامی و مقوله شهود و ادراک، توجه به اشیاء، ذهن و شعور ما را به یک خلاقیت ادراکی رهنمون می‌شود که این ادراک خلاق، احساس محسوس را ممکن می‌سازد. ملاصدرا فیلسوف و دانشمند متأله به این خلاقیت در کتاب اسفار و سایر کتب خویش اشاره کرده می‌نویسد: «انتقال صورت محسوس به سوی قوه حاسه از نظر تحقیق فلسفی محال و بر خلاف واقع و حقیقت است بلکه حقیقت احساس عبارت از یک نوع خلاقیت نفس است. یعنی هنگامی که محسوس در برابر یکی از حواس انسانی قرار گرفت و کلیه شرایط احساس تحقق یافت در این موقع نفس به قدرت خلاقه خویش صورتی که مطابق با محسوس است در ذات خویش خلق نموده و آن صورت دارای یک نوع تجردی است که قابل ادراک نفس و شایسته اتحاد با نفس ناطق انسان است.» (مصلح، جواد، ۱۳۹۶: ۱۹۰).

ملاصدرا این خلاقیت را دارای یک نوع تجردی می‌داند که فقط نفس می‌تواند آنها را ادراک کند نه آثار محرک‌هایی که توسط اندام حسی به حس در می‌آید. ولی باید افزود که این صورت‌ها بالاخره توسط انسان درک می‌شود که یک دوباره‌سازی و یک خلاقیت ادراکی است.

استاد مطهری در مقاله اصالت روح نیز با اشاره به نظریه ملاصدرا می‌نویسد: «مبدأ تکون نفس یک ماده جسمانی است. ماده این استعداد را دارد که در دامن خود موجودی بپروراند که با ماورا الطبیعه هم افق باشد. اساساً بین طبیعت و ماوراطبیعت دیوار و حایلی وجود ندارد. هیچ مانعی نیست که یک موجود مادی در مراحل ترقی و تکامل خود تبدیل شود به موجودی غیرمادی.»

همه این مطالب که در واقع نظریات ادراکی ملاصدرا و استاد مطهری است، همان نظریاتی است که امروزه دانشمندان غربی در تحت عنوان فضای مجازی مطرح می‌کنند. مثلاً این جمله: فضای مجازی را می‌توان فرصتی جدید برای تغییر شکل فرهنگ از طریق هویت‌های «پنهان» دانست یا می‌توان از آنها به عنوان ارتباط و فرهنگ بدون مرز یاد کرد. فضای مجازی در واقع مواجه شدن با چیزی ناشناخته و غیره منتظره است.

امروزه بیشتر علمای جوان اسلامی می‌خواهند با استفاده از فناوری‌های جدید و با برخورداری از قابلیت‌های هوش مصنوعی که در فضای مجازی و اینترنت و متاورس مطرح است، در مورد موضوعات پیچیده فلسفه اسلامی و تفاسیر قرآنی بحث و بررسی کنند و موضوعات مربوط به شهود و الهام و اشراق را که در دنیای دیجیتال هنوز مطرح نشده کشف و یک قدم از علمای کم‌توجه به مسائل روز و مطابقت آن با مسایل ایمانی و قرآنی جلوتر باشند. دانشمندان غربی هنوز در مقدمات فضای مجازی و واقعیت مجازی هستند، در حالی که وقتی شرح حال بعضی از دانشمندان غربی را مطالعه می‌کنیم می‌بینیم آنها بارها در حل مسائل و مشکلاتشان از الهام و شهود کمک و یاری گرفته‌اند. مثلاً دکارت، کیفیت الهامی خود را هنگام کشف مقادیر صغیره ذکر می‌کند. «ولتر» اولین آهنگ خود را به نام فریاد در خواب تنظیم کرده است. جالینوس دو مرتبه رب‌النوع آپولون را در خواب دید که او را امر به تحصیل رشته طب می‌کند.

غزالی شواهد متعددی بر صحت وجود الهام اقامه می‌کند: وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (سوره عنکبوت: ۶۹) و آنان که در راه ما کوشیدند راه‌های خود را به آنها نمایان می‌کنیم.

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا (سوره طلاق: ۲) و آن که تقوای الهی را در پیش گیرد خداوند متعال راه گریزی برای رهایی از مشکل در برابر او قرار می‌دهد. (الرساله الدنیه، صفحه ۲۵)

غزالی دلیل روانی نیز برای وجود و تحقق کشف و شهود ارائه می‌دهد: «اگر کسی معلومات و آگاهی‌های خویش را به کار گیرد و به علم خود عمل کند خداوند متعال، او را وارث علومی می‌گرداند که از پیش به آنها آگاهی نداشته است و نیز وی را در سایه عمل به علم بر می‌افزاید که شایسته بهشت و سعادت جاوید گردد. (عثمان، عبدالکریم، «روانشناسی از دیدگاه غزالی» صفحه ۳۱۰).

تا نگردي آشنا زين پرده رازی نشنوی گوش نامحرم نباشد جای اسرار سروش

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

۲. نتیجه گیری

در بررسی‌های صورت گرفته در این مقاله که با استفاده از روش پژوهش کتابخانه‌ای، تاریخی، میدانی و پرس و جو انجام شد، سعی گردید، موضوع فضای مجازی را با علم حضوری و شهود مطابقت بدهیم و به این نتیجه رسیدیم که فضا و واقعیت مجازی به عنوان یک علم فناوریانه هنوز در مقدمات پژوهشی قرار دارد و مطالعات علم حضوری و شهود سال‌هاست در حوزه‌های علمی و دانشگاه‌های اسلامی مورد توجه علما و دانشمندان بوده و نظرات علامه طباطبایی و استاد مطهری با استفاده از قرآن و روایات گویای این علم است که می‌تواند با همراهی علوم فنی و دیجیتالی در آینده به یک علم جامع تبدیل شود. موضوع فضای مجازی و اصطلاح متاورس در بعضی جنبه‌های مطالعاتی با علم حضوری و شهود مطابقت دارد ولی هنوز زود است دانشمندان غربی هم به این فضا ورود کنند.

از طرفی جا دارد علمای جوان حوزه به این مقاله موجز توجه فرموده و در جهت تکمیل آن با استفاده از فناوری‌های دیجیتالی و موضوعات فضای مجازی و فراجاهانی، علم حضوری و شهود را به یک کشف علم اسلامی ایرانی در حوزه مطالعات فلسفی نوین به دنیای غرب و شرق ارائه نمایند.

ادعان داریم که بررسی موضوع به علت جدید بودن علم فضای مجازی که تحقیق و بررسی توسط دانشمندان هنوز ادامه دارد نتوانست آنطور که سوال طرح کرده بودیم به نتیجه مثبت برسد و پاسخ سوالمان را قانع کننده نیافتیم. لذا به عنوان یک (طرح) جهت اصلاح و تکمیل و تصویب آن توسط عزیزان دانشمند، خدمت دبیرخانه محترم همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت مفسر کبیر علامه طباطبایی تقدیم می‌گردد. تا که قبول افتد و که در نظر آید.

منابع

- [1] شرح رساله الولایه علامه طباطبایی، محمدحسین رحیمی. مشخصات نشر: تهران: ستاره قطبی.
- [2] المیزان فی تفسیر القرآن، طباطبایی، سید محمد حسین، دفتر انتشارات اسلامی. جامعه مدرسین، ۲۰ جلدی
- [3] فلسفه عالی با حکمت صدرالمتألهین: تلخیص و ترجمه کتاب اسفار، نگارش جواد مصلح. انتشارات دانشگاه تهران
- [4] جایگاه اصالت روح در مبانی انسان‌شناختی علوم اجتماعی از منظر شهید مطهری، حسین‌زاده یزدی، مهدی
- [5] علم لدنی از دیدگاه غزالی: ترجمه الرساله اللدنیه، پدیدآورنده: غزالی، محمدین محمد ۴۵۰ - ۵۰۵ق، تهران: عطایی، ۱۳۶۱.
- [6] روانشناسی از دیدگاه غزالی و دانشمندان اسلامی: مفهوم نفس و روان انسان، عثمان عبدالکریم، سیدمحمدباقر حجتی (مترجم) - نشر دفتر نشر فرهنگ اسلامی
- [7] نظم اشیا نوشته میشل فوکو و ترجمه یحیی امامی از نشر پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- [8] قرآن کریم
- [9] رفع ابهام، بهاءالدین خرمشاهی. نویسندگان: سلیم نیساری. منبع: مجله هنر، بهار ۱۳۷۹ شماره ۴۳

پیوست

یادی از علامه طباطبایی و زنجان (نوشته ای خارج از مقاله ارایه شده)

هر وقت علامه طباطبایی به تبریز می‌رفت یا از تبریز می‌خواستند به قم و یا نجف بروند، در بین راه در زنجان یک یا دو شب توقف می‌کردند و معمولاً به منزل آیت‌الله سید عزالدین حسینی زنجانی می‌رفتند. آیت‌الله عزالدین حسینی زنجانی از شاگردان علامه طباطبایی بودند که سالیانی به دروس اسفار و شفای آن مرحوم حضور یافته بود. طبق گفته آیت‌الله عزالدین حسینی زنجانی، این حضور در سال‌های ۱۳۲۵ و بعد از آن صورت گرفت. مشوق این موضوع هم مرحوم آیت‌الله حاج سید محمود امام جمعه زنجانی پدر آیت‌الله عزالدین حسینی بوده است. وقتی می‌شنوند علامه طباطبایی به قم تشریف آورده‌اند، به فرزندشان آیت‌الله حاج‌آقا عزالدین می‌فرمایند: «آقای قاضی تشریف آورده‌اند (در آن زمان علامه به شهرت خانواده‌ای «قاضی» معروف بودند) «به نقل از حاج آقا عزالدین زنجانی» و تأکید می‌کنند حتماً از محضر ایشان استفاده کنید بسیار مغتنم است.»

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

سال‌های ۱۳۲۴ و ۱۳۲۵ شمسی یعنی چند سال پس از جنگ جهانی اول، تبریز و زنجان به تصرف گروهی موسوم به «فرقه دموکرات» درآمد و پیشه‌وری در رأس این فرقه دموکرات با ادعای برابری به مبارزه با مردم، تجار و مذهبی‌ها برخاستند. در نتیجه پس از حضور آنها در شهرهای زنجان و تبریز، بازاریان مومن و مسلمان همچنین علما و تجار و بزرگان این دو شهر، به نقاط دیگر کشور مهاجرت کردند. تهران و قم جزو بیشترین شهرهای مهاجرپذیر مسلمان و فراری از دست فرقه دموکرات بودند که در این راستا علامه طباطبایی نیز راهی قم و نجف گردید. علامه پس از بازگشت از نجف و سکونت در قم شاگردان خوبی را در حوزه آموزشی‌اش گردآورد. آیت الله دکتر بهشتی، آیت الله شهید مطهری، آیت الله مصباح یزدی و ده‌ها شخصیت دیگر از جمله آنهاست. نام بردن از سایر شخصیت‌ها در این مجال فراهم نیست فقط به شخصیت‌های زنجانی اشاره می‌کنم که افتخار شاگردی علامه را داشتند. از جمله مرحوم آیت الله حاج سید عزالدین حسینی زنجانی، مرحوم آیت الله عباسعلی عمید زنجانی، مرحوم حجت الاسلام محمد شجاعی، مرحوم آیت الله شیخ اسماعیل صایینی و مرحوم استاد رضا روزبه زنجانی، که همگی ارادت خاص شاگردی به علامه داشتند. بطوری که مرحوم استاد رضا روزبه زنجانی همشیره خودشان بانو منصوره روزبه را به همسری علامه طباطبایی درآوردند و این بانوی بزرگوار تا پایان حیات علامه طباطبایی در خدمت ایشان بودند.

بنابراین طبق ضرب المثل عامیانه معروف «زن کجایی، مرد آنجایی» علامه طباطبایی هم زنجانی و هم افتخار مردم زنجان شدند. روحشان شاد و مکتبشان جاودانه باد. (ماهنامه فرهنگ علوم انسانی، عصر اندیشه، گفتگو با منصوره روزبه، ۱۳۶۰/۸/۲۸).